

$$= \text{र. } 500 - \text{र. } 450$$

$$= \text{र. } 50 \text{ उत्तर}$$

४. किरण साहले १०० वटा प्रतिचिम र. २ मा किन्यो । ५० वटा चिमहरू नोक्सान भएछन् । अब बाँकी चिमहरू प्रतिएकको र. ३ मा बेच्यो भने कति प्रतिशत नोक्सान होला ?

यहाँ,

$$\text{चिमहरूको संख्या (N)} = 100$$

$$\text{प्रतिचिमको मूल्य (C)} = \text{र. } 2$$

$$\therefore \text{जम्मा C.P.} = N \times C$$

$$= 100 \times \text{र. } 2$$

$$= \text{र. } 200$$

विक्रीको लागि बाँकी चिमहरूको संख्या (N)

$$= 100 - 50$$

$$= 50$$

प्रति चिमको बेचेको मूल्य (N) = र. 3

$$\therefore \text{जम्मा S.P.} = N \times C$$

$$= 50 \times \text{र. } 3$$

$$= \text{र. } 150$$

अब,

$$\text{C.P.} = \text{र. } 200$$

$$\text{S.P.} = \text{र. } 150$$

वास्तविक नोक्सान = C.P. - S.P.

$$= \text{र. } 200 - \text{र. } 150$$

$$= \text{र. } 50.$$

$$\text{नोक्सान प्रतिशत} = \frac{\text{वास्तविक नोक्सान}}{\text{C.P.}} \times 100$$

$$= \frac{\text{र. } 50}{\text{र. } 200} \times 100$$

$$= 25\% \text{ उत्तर}$$

५. एक जना दुकानदारले एउटा घडी र. १८०० मा बेच्दा १० प्रतिशत नोक्सान खानु पर्‍यो । ५ प्रतिशत नाफा गर्न उसले सो घडी कतिमा बेच्नु पर्ला ?

यहाँ क. मू = र. x मानौं

$$\text{वि. मू.} = \text{र. } 1800.$$

$$\text{नोक्सान (x को 10\%)} = \frac{x \times 10}{100} = \frac{x}{10}$$

$$\text{क्र.मू.} = \text{वि.मू.} + \text{नोक्सान}$$

$$x = 1800 + \frac{x}{10} = \frac{18000+x}{10}$$

$$10x = 18000 + x$$

$$9x = 18000$$

$$x = 2000$$

$$\text{क्र.मू.} = \text{र. } 2000$$

5% नाफा हुनलाई

$$x + x \times 5\%$$

$$= 2000 + 2000 \times \frac{5}{100}$$

$$= 2,000 + 100 = 2100$$

5% नाफा गर्न र. 2100 मा बिक्री गर्नुपर्छ

६. कुनै एक सामानको १० प्रतिशत नाफामा बिक्री मूल्य लेखिएको थियो। तोकिएको मूल्यभन्दा र. ७.५० कममा बिक्री गर्दा ५ प्रतिशत नोक्सानी भयो भने सो सामान कतिमा खरिद गरिएको थियो ?

मानौं त्यस सामानको मूल्य र. x छ।

$$10\% \text{ नाफा राखी निर्धारित वि. मू.} = x + x \text{ को } 10\% = x + \frac{x}{10} = \frac{11x}{10} \text{ हुन्छ।}$$

प्रश्नबमोजिम निर्धारित वि.मू. भन्दा र. 7.5 कम मा बेच्दा 5% नोक्सान हुन्छ।

अर्थात र. $\frac{11x}{10} - 7.5$ मा बेच्दा 5% नोक्सान हुन्छ

$$\therefore \text{र. } 5\% \text{ नोक्सान हुने वि.मू.} = \text{र. } \frac{11x - 75}{10} \text{ हुन्छ।}$$

$$\text{फेरि } x \text{ को } 5\% \text{ नोक्सान हुँदा} = x - x \times \frac{5}{100} = x - \frac{x}{20} = \frac{20x - x}{20} = \frac{19x}{20}$$

$$\therefore \frac{19x}{20} = \frac{11x - 75}{10} \quad \text{or, } 19x = 22x - 150$$

$$\text{or, } 22x - 19x = 150 \quad \text{or, } 3x = 150$$

$$\therefore x = 50$$

\therefore खरिद मूल्य = र. 50 Ans.

७. एउटा व्यापारीले रु. ९० मा कुनै सामान किन्यो र १० प्रतिशत नाफा राखेर बेच्यो भने उसले कति मूल्यमा बेच्यो होला ?

$$\text{यहाँ किनेको मूल्य} = 90$$

$$\text{नाफा प्रतिशत} = 10$$

$$\text{नाफा} = 90 \text{ को } 10 \text{ प्रतिशत}$$

$$= 90 \times \frac{10}{100} = 9$$

$$\therefore \text{बेचेको मूल्य} = \text{रु. } 90 + 9 = \text{रु. } 99 \text{ Ans.}$$

८. सीताले एक डोको स्याऊ रु.1320 मा बेच्दा 12% नोक्सान हुन्छ भने त्यसको क्रयमूल्य कति थियो ?

$$\text{उत्तर: यहाँ वि.मू. रु. } 1320$$

$$\text{नोक्सान} = 12\%$$

$$\text{क्र.मू.} = ?$$

$$\text{सूत्र क्र.मू.} = \frac{\text{वि.मू.} \times 100}{(100 - L\%)}$$

$$= \frac{1320 \times 100}{(100 - 12)}$$

$$= \frac{1320 \times 100}{88}$$

$$= \text{रु. } 1500$$

$$\therefore \text{सुन्तलाको क्र.मू.} = \text{रु. } 1500$$

अर्को तरिकाबाट

$$\text{मानौं, क्र.मू.} = \text{रु. } x$$

$$\text{नोक्सान} = 12\%$$

$$\text{वि.मू.} = \text{रु. } 1320$$

$$\text{तब, } x \text{ को } (100 - 12)\% = 1230$$

$$\text{or, } x \times \frac{88}{100} = 1230$$

$$x = \frac{1230 \times 100}{88}$$

$$x = 1500$$

$$\therefore \text{क्रय मूल्य रु. } 1500$$

९. एक जना व्यापारीले घडी सेट रु. 5,000 मा किनेछ । उसले एउटा 12% नोक्सानमा र अर्को घडी 8% नाफामा बेचेछ । यसबाट उसलाई कुनै नाफा वा नोक्सान भएन भने प्रत्येक घडिको क्र.मू. कति होला ?

उत्तर: मानौ, एउटा घडीको क्र.मू. रु. x छ ।

तब, अर्को घडीको क्र.मू. रु. $(5,000-x)$ हुन्छ ।

∴ पहिलो घडीमा नोक्सान = 12%

$$\begin{aligned} \text{पहिलो घडीको वि.मू. (S.P}_1) &= \frac{(100-L\%)}{100} \times \text{C.P.} \\ &= \frac{(100-12)}{100} \times x \end{aligned}$$

$$\therefore \text{SP}_1 = \frac{88x}{100}$$

दोस्रो घडीमा नाफा = 8%

$$\text{दोस्रो घडीको वि.मू. } \left(\frac{100+G\%}{100} \right) \times \text{C.P.}$$

$$= \frac{100+8}{100} \times (5000-x)$$

$$\therefore \text{SP}_2 = \frac{108}{100} (5000-x)$$

$$\text{S.P}_1 + \text{SP}_2 = \text{रु.} = \text{रु.} 5000$$

$$\text{अथवा } \frac{88x}{100} + \frac{108}{100} (5000-x) = 5000$$

$$\text{अथवा } \frac{88x+540000-108x}{100} = 5000$$

$$-20x + 540000 = 500000$$

$$-20x = 500000 - 540000$$

$$\Rightarrow 20x = -40000$$

$$x = \frac{40000}{20}$$

$$x = 2,000$$

∴ पहिलो घडीको क्र.मू. = रु. २,०००

$$\text{दोस्रो घडीको क्र.मू.} = \text{रु.} 5000-x$$

$$= 5000-2000$$

$$= \text{रु.} 3,000$$

सेवा सम्बन्धी

(१) बिप्रेषण कारोवार

बिप्रेषण (रेमिटान्स) सम्बन्धी विषय प्रथम पत्रको खण्ड (क) सि.नं. १० मा उल्लेख भइसकेको छ ।

(२) कोष व्यवस्थापन

नेपाली वृहत् शब्दकोशमा 'कोश' शब्दको अर्थ 'अन्नपात वा धनमाल सुरक्षित राख्ने भण्डार, टुकुटी, खजाना, सम्पुट (विको भएको बट्टाका आकारको वस्तु, डिब्बा), कोष' भनी र 'व्यवस्थापन' शब्दको अर्थ कुनै काम कुराको व्यवस्था वा प्रबन्ध मिलाउने काम, तरतर्जुमा, कुनै वस्तु, माल सामान आदिलाई यथास्थान र यथाक्रम राख्ने काम', भनी गरिएको छ । यी दुवै शब्दको मिलनले 'कोष व्यवस्थापन' भन्नाले अन्नपात वा धनमाल वा अन्य कुनै सम्पत्ति आदिको प्रबन्ध गर्ने वा ती वस्तुलाई यथास्थान र यथाक्रममा राख्ने कार्य बुझिन्छ । कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाको आधारभूत कार्य मुद्रा लगायत सुनचाँदी, हीरा मोती जस्ता महत्वपूर्ण वस्तुहरू राखनधरन गर्नु, लगानी र विनिमय गर्नु रहेको हुन्छ । तसर्थ बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कोष व्यवस्थापन भन्नाले रुपियाँ पैसा लगायत अन्य बहुमूल्य वस्तुहरूको राखनधरन, तिनको व्यापारिक परिचालन वा उद्देश्यमूलक उचित व्यवस्थापन भनी बुझिन्छ ।

कुनै पनि पेसा व्यवसाय संचालनका लागि कोष अथवा रुपियाँ पैसा प्राथमिक आवश्यकताको विषय हो । अझ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू त रुपियाँ पैसाको कारोवार गर्ने गराउने कानूनतः अख्तियारी प्राप्त निकायहरू नै हुन् । जुनसुकै मुलुकको कोष व्यवस्थापन कार्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको अहं भूमिका रहेको हुन्छ । पहिले कोष व्यवस्थापनलाई नगद व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा सीमितकरण गरिएको भए पनि हिजोआज यसको क्षेत्र व्यापक भएको छ र यसले कुनै कम्पनीको अझ स्पष्टतः कुनै बैंक तथा वित्तीय संस्थाका वासलातका सम्पत्ति तथा दायित्व अन्तरगत जे जति शीर्षक र

उपशीर्षक रहन्छन् ती सबैलाई समेट्ने गरेको पाइन्छ । बैकिङ व्यवसायले अर्थतन्त्रको दिगो विकासका लागि सुरक्षित, स्वस्थ तथा सक्षम भुक्तानी प्रणाली विकास गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यसका लागि कोष व्यवस्थापन सबैभन्दा महत्वपूर्ण कार्यका रूपमा उपस्थित हुन्छ । यस मार्फत नै बैकिङ तथा वित्तीय प्रणालीको सम्बर्द्धन हुन गई सो प्रति सर्वसाधारण को विश्वनीयता अभिवृद्धि भइरहेको देखिन्छ । यी कार्यभार वहन गर्ने क्रममा कुन बैंक तथा वित्तीय संस्था के कसरी कुन तहको कोष व्यवस्थापन कार्यमा संलग्न भएको हुन्छ भन्ने तथ्यलाई त्यसको स्थानीय, क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कार्यसंजालले निर्धारण गरेको हुन्छ । उदाहरणका लागि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सांगठनिक संरचनालाई लिन सकिन्छ । यस बैंकको मूल सांगठनिक संरचनामा केन्द्रीय कार्यालय, क्षेत्रीय कार्यालय र शाखा कार्यालय रहेका छन् । यी मध्ये केन्द्रीय कार्यालयमा रहेको ट्रेजरी विभाग र सबै शाखा कार्यालयहरू प्रत्यक्षतः कोष व्यवस्थापनका कार्यमा संलग्न रहन्छन् ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाका निमित्त कोषका स्रोतहरू निक्षेप (चलती, बचत र मुद्दती लगायत अनेकानेक निक्षेप खाताका रकम) स्वपूँजी, अनेकानेक ऋणपत्र, अन्तरबैंक सापटी, ट्रेजरी विल्स, ऋण असुल उपर गरेवापत प्राप्त हुने रकम, स्थिर सम्पत्ति विक्री वापत प्राप्त रकम, केन्द्रीय बैंकबाट लिइने सापटी आदि हुन् । यी र यस्तै स्रोतहरूका आ-आफ्नै विशेषताहरू हुन्छन् । मूलभूत रूपमा छोटो समयका लागि ग्राहकद्वारा बैंकमा राखिएका रुपैयाँ पैसा छोटै समयका लागि र लामो समयका लागि ग्राहकद्वारा बैंकमा राखिएका रुपैयाँ पैसा लामो समयका लागि परिचालन वा उपयोग गर्ने रणनिति बैंक तथा वित्तीय संस्थाले लिएका हुन्छन् । उदाहरणका लागि धेरै अवधि सम्म बैंकमा राखिने मुद्दती रकम लामो समयपछि प्रतिफल प्राप्त हुने सरकारी ऋणपत्र, कर्पोरेट ऋणपत्र, सहवित्तीयकरण (एक भन्दा बढी- बैंक तथा वित्तीय संस्था मिलेर कुनै ठूला परियोजनामा लगानी गर्ने व्यवस्था) कर्जा, परियोजना कर्जामा लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । छोटो समयमै फिर्ता भुक्तानी गर्ने सर्तका बैंक तथा वित्तीय संस्थाले स्वीकार गरेका निक्षेप आदि लामो समयका निमित्त लगानी गर्ने सक्दैनन् किनकी ती रकम/निक्षेप छोटो समयमै फिर्ता गर्नुपर्ने हुन्छ । कोष व्यवस्थापनको सबैभन्दा महत्वपूर्ण विषय भनेको के हो भने कोषका स्रोत सस्तोमा प्राप्त गर्ने र त्यसलाई उचित प्रतिफल प्राप्त गर्ने गरी विविधिकृत गरी परिचालन गर्नुपर्ने भन्ने हो । ग्राहकबाट प्राप्त लागत तिर्नु बुझाउनु पर्ने कोष निष्क्रिय रूपमा नराखी उचित प्रतिफल दिने गरी परिचालन गरिनु नै सही अर्थमा कोष व्यवस्थापन हो ।

समग्रमा, विभिन्न संघसंस्था तथा सर्वसाधारणसँग निस्कृय रूपमा रहेको कोष/नगद रकम संकलन गर्ने, ग्राहकहरूको कोष/नगद मागलाई पूरा गर्ने तथा संकलित कोष/नगद रकमलाई उचित ढंगले परिचालन गर्ने कामलाई नै कोष/नगद व्यवस्थापन भन्न सकिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो कोष/नगद प्रवाहलाई दक्षताको सूचकको रूपमा हेरी नगदको आन्तरिक प्रवाह र बाह्य प्रवाहबीच सन्तुलन ल्याई

त्यसको बीच बाट यसलाई व्यवस्थित गर्न भरमगदुर प्रयास गरिरहेका हुन्छन् । बैंकिङ्ग संस्थाले जतिसुकै कोष/नगदको प्रवाह गरे पनि त्यसको उचित व्यवस्थापन गर्न सकेनन् भने बैंकले ठूलो घाटा तथा अन्य जोखिम वहन गर्नुपर्ने बाध्यता हुन्छ । त्यसैले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले अधिकतम मात्रामा कोष/नगद संग्रह गरेअनुरूप कोष/नगदको सही व्यवस्थापन गर्न सक्नु पर्दछ ।

कोष व्यवस्थापनको आवश्यकता

बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई विभिन्न कारणले नगद व्यवस्थापनको आवश्यकता पर्दछ । तिनीहरूलाई यसप्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- बैंक तथा वित्तीय संस्थाको दैनिक प्रशासनिक कार्यमा लाग्ने खर्च भार वहन गर्न ।
- सबै प्रकारका खर्चको भुक्तानी सजिलैसँग गर्न ।
- सबै प्रकारका निक्षेप रकमहरूको भुक्तानी दिन ।
- नगद कोष, तरलता अनुपात तथा वैधानिक तरलता अनुपात व्यवस्थापन गर्न ।
- आर्थिक उतार चढावबाट हुनसक्ने जोखिमबाट बच्न ।
- सेवान्ग्राहीलाई कर्जा सुविधा प्रदान गर्न ।
- व्यवसायिक अवसर पूरा गर्न ।
- केन्द्रीय बैंकले बेलाबेलामा गर्ने नियम तथा निर्देशनको पालना गर्न ।
- बैंकिङ्ग व्यवसायको सुरक्षा गर्न ।
- लगानीकर्ताहरूलाई उचित प्रतिफल दिन ।
- व्यवसायिक संघसंस्थाहरूको विश्वास कायम राख्न ।
- सम्पत्तिको उचित व्यवस्थापन गर्न ।
- अन्य भैपरी आउने कार्य गर्न ।

कोष आपूर्तिका स्रोतहरू

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा विभिन्न माध्यमबाट कोषको आपूर्ति भइरहेको हुन्छ । कोष आपूर्तिका प्रमुख स्रोतहरू यस प्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- दायित्वमा बृद्धिबाट
 - शेयर पूँजी मार्फत रकम संकलनबाट ।
 - डिभेन्चरहरू जारीबाट ।
 - हकप्रद शेयरहरू जारीबाट ।
 - अवितरित नाफाकोषबाट ।
- विभिन्न निक्षेपहरू स्वीकारबाट
 - चल्ती, बचत र मुद्धती खातामा रकम स्वीकारबाट ।
 - विभिन्न किसिमका धरौटी रकमको प्राप्तबाट ।
 - विभिन्न पेशकी तथा अन्य यस्तै रकमहरू प्राप्तबाट ।

- कर्जा तथा सापट प्राप्तबाट ।
- कर्जा लगानीको रकम असुल उपरबाट ।
- विभिन्न प्रत्याभूतिहरूमा गरेको लगानी फिर्ताबाट ।
- विभिन्न सम्पत्तिहरू विक्रीबाट ।

(३) अन्तरशाखा तथा अन्तर बैंक कारोबार

हरेक बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आ-आफ्नै सांगठनिक संरचना स्थापित गरेका हुन्छन् । कुनैको केन्द्रीय कार्यालय वा प्रधान कार्यालय र सो मातहत शाखा कार्यालय हुन्छन् भने कुनैको केन्द्रीय कार्यालय र सो मातहत शाखा कार्यालय हुन्छन् भने कुनैको केन्द्रीय कार्यालय वा प्रधान कार्यालय र सो मातहत क्षेत्रीय कार्यालय र सो क्षेत्रीय कार्यालय मातहत अञ्चल कार्यालय र अञ्चल कार्यालय मातहत शाखा कार्यालय र कतिपय बैंक तथा वित्तीय संस्थामा त उपशाखा तथा प्रशाखा कार्यालय समेत हुन सक्छन् । बैंक तथा वित्तीय संस्थाका सांगठनिक संरचना के कस्तो हुने र तिनका शाखा कार्यालयहरूको संजाल के कस्तो र कति हुने भन्ने विषयको निरूपण सोही बैंक तथा वित्तीय संस्थाको क्षमतामा निर्भर रहने हुन्छ । नेपालका सन्दर्भमा बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐनले तहगत रूपमा 'क', 'ख', 'ग' र 'घ' वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसंचालन गर्न पाउने व्यवस्था गरेको छ । त्यस अनुसार 'क' वर्गमा वाणिज्य बैंकहरू, 'ख' वर्गमा विकास बैंकहरू, 'ग' वर्गमा वित्त कम्पनीहरू र 'घ' वर्गमा लघु वित्त विकास बैंकहरू पर्दछन् । तहगत रूपमा व्यवस्थित गरिएका हरेक वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी र लघुवित्त विकास बैंकका आ-आफ्नै कार्य संजाल छन्/हुन्छन् । कुनै वाणिज्य बैंकको एक शाखा कार्यालयको कारोबार सोही वाणिज्य बैंकको अरु सबै शाखा कार्यालयहरूसँग भइरहेको हुन्छ । त्यसैगरी विकास बैंक, वित्त कम्पनी र लघुवित्त विकास बैंकको पनि एक शाखा कार्यालयको कारोबार सोही तत् तत् विकास बैंक, वित्त कम्पनी र लघुवित्त विकास बैंकका शाखा कार्यालयहरूसँग भइरहेको हुन्छ । यसप्रकार एउटै बैंक तथा वित्तीय संस्थाका एक शाखा कार्यालय र अरु शाखा कार्यालयबीच हुने जुनसुकै प्रकारका कारोबारलाई अन्तरशाखा कारोबार भनिन्छ । जसरी कुनै एक बैंक तथा वित्तीय संस्थाका एक शाखा कार्यालय र अरु सबै शाखा कार्यालयका बीच व्यावसायिक एवं आर्थिक कारोबार हुन्छ त्यसैगरी कुनै एक बैंक तथा वित्तीय संस्था र अरु सबै बैंक तथा वित्तीय संस्थाबीच पनि कारोबारहरूभइरहेका हुन्छन् । त्यस प्रकारका कारोबारहरूलाई अन्तर बैंक कारोबार भनिन्छ । अर्थात् एउटा कुनै बैंक र अर्को कुनै बैंकबीच हुने कारोबारलाई अन्तरबैंक कारोबार भनिन्छ । अन्तर बैंक कारोबार चाहिँ राष्ट्रियस्तरमा र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत भइरहेको पाइन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले इजाजतपत्र प्रदान गरेको कुनै बैंकले अर्को कुनै राष्ट्रको इजाजतपत्र प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थासँग पनि आफ्नो कारोबार गरिरहेको हुन सक्छ । यसप्रकार कुनै एक राष्ट्र र अर्को राष्ट्रका बीच व्यावसायिक एवं आर्थिक कारोबार सम्पन्न गर्न समेत ती ती राष्ट्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसंलग्न भएका हुन्छन् । यस प्रकारले अन्तर्राष्ट्रिय

स्तरमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबीच सम्पन्न हुने व्यावसायिक एवं आर्थिक कारोबारलाई चाहिँ अन्तराष्ट्रिय अन्तरबैंक कारोबारका नामले पुकारिन्छ ।

कुनै बैंक तथा वित्तीय संस्थाका आफ्नै शाखा कार्यालयहरूबीच सम्पन्न हुने वा गरिने अन्तर शाखा कारोबारका माध्यमहरूडाफ्ट, टी.टी, भेट्रा, भुक्तानी पूर्जा, फण्ड ट्रान्सफर, अन्य ट्रान्सफर, विल्स आदि हुन । यस अतिरिक्त सम्पत्ति खरिद विक्री, खाता बन्दी ट्रान्सफर, स्टेशनरी मौज्जात जस्ता विषयहरूपनि अन्तरशाखा कारोबार अन्तरगत समावेश हुन्छन् । अन्तरशाखा कारोबारमा पठाउने शाखा कार्यालयले पठाएकै जति रकममा वा परिमाणमा प्राप्त गर्ने वा भुक्तानी गर्ने शाखा कार्यालयले अभिलेखांकन गर्‍यो वा गरेन वा सम्बन्धितलाई भुक्तानी दिँदा वा तिर्दा सोही बमोजिम दियो दिएन वा तिर्यो, तिरेन भनेर चेकजाँच गर्न वा जुन काम जे जसरी गर्नुपर्‍थ्यो त्यो त्यसरी नै सम्पादन भयो वा भएन भनेर त्यसको आन्तरिक नियन्त्रण एवं नियमन गर्न उल्लेखित शीर्षक (डाफ्ट, टी.टी., भेट्रा, भुक्तानी कर्जा, फण्ड ट्रान्सफर, विल्स ...) मा नै केन्द्रीय स्तरमा हिसाब किताब राखी हेर्ने कार्य गरिन्छ । त्यस्तो कार्यलाई अन्तरशाखा हिसाब मिलान भनिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाका अन्तरशाखा कारोबारमा परम्परागत रूपमा संचालन हुँदै आएका डाफ्ट, टी.टी., ट्रान्सफर आदि कारोबारलाई विज्ञान र प्रविधिको विकासका कारण एवीवीएस, डेविट कार्ड, इलेक्ट्रोनिक ट्रान्सफर, मोबाइल बैंकिङ आदि सुविधाले स्थान पाइरहेको छ । यी कारोबारहरूको पनि हिसाब मिलान कार्य केन्द्रीयस्तरमा व्यवस्थित गरिएको केन्द्रीय हिसाबबाट चेकजाँच गर्ने व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

कुनै बैंक तथा वित्तीय संस्थाका एक शाखा कार्यालय र अरु शाखा कार्यालयहरूका बीच अन्तरशाखा कारोबार जसरी भइरहेका हुन्छन् ठीक त्यसैगरी नै कुनै एक बैंक तथा वित्तीय संस्था र अरु बैंक तथा वित्तीय संस्थाबीच पनि चेक, डाफ्ट, फण्ड ट्रान्सफर, ट्रान्सफर, विल्स आदिको माध्यमबाट कारोबार भइरहेको हुन्छ र तिनको हिसाब किताब पनि एकापसमा प्रेषित र प्रापकले राख्ने कार्य द्विपक्षीय सहमतिका शर्तहरूबमोजिम गर्ने गरिएको हुन्छ । अन्तर बैंक कारोबार संचालन कार्यमा संलग्न हुने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको आपसी कारोबारको हिसाब मिलानका निमित्त एकले अर्कोसँग खाता खोल्ने र सोही खाताबाट लेनदेनको हिसाब किताब हुने व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ ।

त्यस अतिरिक्त सबै बैंक तथा वित्तीय संस्थाका कारोबार संचालन गर्न केन्द्रीय बैंक नेपाल राष्ट्र बैंकमा विभिन्न प्रयोजनका निमित्त खाता खोलिएका हुन्छन् । ती खाताहरूमाफर्त पनि लेनदेनका कारोबार सम्पन्न गर्ने गरिएको हुन्छ ।

विभिन्न राष्ट्रहरूमा सञ्चालित बैंक तथा वित्तीय संस्थाका बीचमा हुने अन्तराष्ट्रिय स्तरको अन्तरबैंक कारोबार खासगरी अन्तराष्ट्रिय व्यापार व्यवसायलाई सहजीकरण गर्न गराउन र कोषको स्थानान्तरण गर्न गराउन संचालित गरिएको पाइन्छ । यसका निमित्त कारोबार गर्ने स्वदेशी बैंकहरूले विदेशस्थित बैंक र विदेशी बैंक तथा वित्तीय संस्थाले स्वदेशमा व्यवसाय र कारोबारको आवश्यकताअनुसार विभिन्न विदेशी मुद्राहरू (अमेरिकी

डलर, युरो, पाउण्ड, जापानी यन, अष्ट्रेलियन डलर, क्यानाडियन डलर, भारतीय रुपियाँ ...) मा खाता खोलेका हुन्छन् । तिनै खाता मार्फत रकम आदानप्रदान भएको हुन्छ । यसप्रकारका कारोबार संचालनका निमित्त चेक, ड्राफ्ट, SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications) लगायत अन्य इलेक्ट्रोनिक ट्रान्सफर माध्यमका रूपमा रहेका छन् ।

(४) कोष तथा गैर कोषमा आधारित कारोबार

सामान्य अर्थमा, फिर्ता हुनेगरी दिएको धन कर्जा हो । फिर्ता नहुने गरी दिएको धनलाई दान भनिन्छ । यहाँ फिर्ता नहुने भित्र विभिन्न कुराहरू अन्तर्निहित छन् । - व्याज वा शुल्क लिई वा नलिई पनि हुन सक्छ, समय किटान गरी वा नगरी पनि हुन सक्छ, सम्पतिको सुरक्षणमा वा सुरक्षण नराखी पनि हुन सक्छ, अन्य शर्त राखी वा नराखी पनि हुन सक्छ । फिर्ता हुनेगरी दिनुपर्ने हुनाले कर्जा लिने व्यक्ति वा संस्थाको फिर्ता गर्ने क्षमता विश्लेषण गर्नु पर्ने हुन्छ ।

बैंकिङ क्षेत्रमा, एक पक्षले अर्को पक्षलाई दिने यस्तो रकम जुन तोकिएको समयमा व्याज सहित त्यस्तो रकम प्रदान गर्ने पक्षलाई फिर्ता बुझाइन्छ त्यस्तो रकमलाई कर्जा भनिन्छ ।

बैंकिङ तथा कानुनी परिभाषालाई नियाल्दा बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन २०६३ र नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ मा उल्लेखित कर्जाको परिभाषा तर्फ दृष्टि दिन उपयुक्त हुन्छ । उक्त ऐनहरूमा कर्जाका दुई पक्षहरू- लगानी र असुलीलाई कर्जा भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । लगानी तर्फ प्रत्यक्ष लगानी (Disbursement) र अप्रत्यक्ष लगानी (Guarantee), त्यसै गरी असुली तर्फ प्रत्यक्ष असुली (Repayment) र अप्रत्यक्ष असुली (Commitment and Guarantee) पर्दछन् ।

बैंकको प्रमुख सम्पति कर्जा हो । कर्जाको प्रमुख श्रोत निक्षेप हो अर्थात् कर्जा निक्षेपका सन्तान हुन् । कर्जाको माग अर्थतन्त्रको विस्तार, आर्थिक गतिविधि, व्यावसायिक वातावरण, प्रतिस्पर्धा आदिबाट प्रभावित हुन्छ भने पूर्ति भने निक्षेपको स्थितिसंग सम्बन्धित हुन्छ । कर्जाको संरचना र निक्षेपको संरचना बीच तर्कपूर्ण तालमेल हुनुपर्दछ । त्यसो भएन भने तरलताको संकट उत्पन्न हुन सक्छ र बैंक संकटमा पर्न सक्छन् ।

कर्जाका विभिन्न उद्देश्य, नाम, प्रयोजन भएपनि यसलाई कोषमा आधारित र गैर कोषमा आधारित गरी दुई भागमा बाँड्न सकिन्छ ।

१. कोषमा आधारित कर्जा (Funded Loan) : बैंकले कर्जा स्वीकृति पश्चात स्वीकृत रकम सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको खातामा जम्मा गरिदिन्छ । यसको अर्थ बैंकबाट रकम तत्काल बाहिरिन्छ । बैंकको वासलातमा सोभै असर देखिने भएकोले यसलाई वासलात भित्रको कारोबार अन्तर्गत राखिन्छ । यस अन्तर्गत चालु पूँजी कर्जा (Working Capital Loan) र आवधिक कर्जा (Term Loan) पर्दछन् ।

(क) चालु पूँजी कर्जा (Working Capital Loan) : ग्राहकको अल्पकालीन वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्न दिइने छोटो अवधिको कर्जालाई चालु पूँजी कर्जा भनिन्छ । छोटो अवधि भन्नाले १ वर्ष वा सो भन्दा कम अवधिलाई बुझाउँछ ।

चालु पूँजी कर्जा किन ?

- व्यापार संचालन गर्न,
- वस्तुको उत्पादन देखि बिक्री प्रक्रिया सम्मका वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्न,
- उधारोमा सामान बिक्री गर्न ।

व्यवसायको सिलसिलामा रकम भित्रिने र बाहिरिने क्रम चलिरहन्छ । प्रक्रिया र समयका कारण यी दुई बीच असन्तुलन हुन सक्छ । यस्तो असन्तुलनले व्यवसायको संचालनमा अवरोध आउन सक्छ । यस्तो असन्तुलनलाई सम्बोधन गर्न चालु पूँजी कर्जा प्रवाह गरिन्छ ।

चालु पूँजी निर्धारण कसरी गर्ने ?

चल सम्पति र चल दायित्वको फरक नै चालु पूँजी भएकोले यसको निर्धारण गर्दा व्यवसायको कार्यक्षमता, कच्चा पदार्थ, सामान खरीद गर्न लाग्ने समय, प्रशोधन गर्न लाग्ने समय, उधारो उठाउन लाग्ने समय, सामान खरीद गर्दा उधारो पाउने समय आदिलाई ध्यान दिनु पर्दछ । चालु पूँजी कर्जा प्रवाह गर्दा ग्राहकबाट सुरक्षणको रूपमा देखाएको स्टक र आसामी रकममा हाइपोथिकेशन हक श्रृजना गरी दिनु पर्दछ ।

(ख) आवधिक कर्जा (Term Loan) : सामान्यतः १ वर्ष भन्दा बढी अवधिका कर्जाहरू आवधिक कर्जा हुन् । यो घरजग्गा, मेसिन, उपकरण जस्ता स्थिर सम्पति खरीद गर्न प्रदान गरिन्छ । परियोजना संचालन गर्न समेत यस्तो कर्जा प्रवाह गरिन्छ ।

२. गैह्र कोषमा आधारित कर्जा (Non Funded Loan) : सोभै रकम लगानी नगरी बचनबद्धताको माध्यमबाट सुविधा प्रदान गर्ने कामलाई गैह्रकोषमा आधारित कर्जा भनिन्छ । यसमा तत्काल प्रत्यक्ष लगानी नभए पनि जमानीबाट भविष्यमा दायित्व श्रृजना हुन सक्छ । त्यसैले यसलाई सिधै वासलात भित्र नराखेर वासलात बाहिर संभाव्य दायित्व भित्र राखिन्छ । प्रतितपत्र, बैंक ग्यारेन्टी जस्ता सुविधाहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

(क) प्रतितपत्र (Letter of Credit) : सामान्य अर्थमा प्रतित पत्र भन्नाले ग्राहकको अनुरोधमा एक बैंकले अर्को बैंकको नाममा कुनै व्यक्तिको यति

हपैयाँ तोकिएको शर्तमा तोकिएको व्यक्तिलाई भुक्तानी दिनु भनी लेखेको पत्रलाई जनाउँछ । प्रतित पत्रलाई Documentary Credit पनि भनिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन २०६३ मा प्रतित पत्र भन्नाले कुनै एक बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कुनै अर्को बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाममा कुनै व्यक्तिको निश्चित रकमले खामे सम्मको चेक, ड्राफ्ट, हुण्डी वा विनिमय पत्र स्वीकार गर्नु भनी लेखेको पत्र सम्भन्नु पर्दछ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

प्रतित पत्र एक प्रकारको प्रतिवद्धता हो । यस्तो प्रतिवद्धता एउटा बैंकले आफ्नो ग्राहकको अनुरोधमा अर्को बैंकको ग्राहकलाई उसको बैंक मार्फत गरिदिएको हुन्छ । यसमा तोकिएका शर्तहरू पूरा भएका छन भने कुनै तेश्रो पक्षलाई तोकिएका कागजातहरूका आधारमा भुक्तानी गरिदिने ग्यारेन्टी गरिएको हुन्छ ।

प्रतितपत्र किन ?

प्रतितपत्रको माध्यमबाट गरिने कारोवारले आयातकर्ता र निर्यातकर्ता दुवैलाई सुरक्षा प्रदान गर्दछ । खोजेको बस्तु, चाहेको गुणस्तर तथा परिमाणमा तोकिएको शर्त अन्तर्गत निर्यातकर्ताको कागजातबाट प्रमाणित नभएसम्म बैंकले भुक्तानी नदिने हुँदा आयातकर्ता सुरक्षित हुन्छ भने निर्यातकर्ता पनि आफुले बिक्री गरेको बस्तुसँग सम्बन्धित कागजातहरू आफूले रोजेको स्थानीय बैंकमा पेश गरेपछि भुक्तानी पाउने कुरामा ढुक्क हुने भएकोले सुरक्षित महशुस गर्दछ ।

यसरी प्रतितपत्रबाट आयातकर्तालाई आदेश बमोजिमको सामान प्राप्त हुने निश्चित हुन्छ भने निर्यातकर्तालाई सामानको भुक्तानी सुरक्षित तवरले तुरुन्त पाइनेमा पूर्ण विश्वास हुन्छ । आयातकर्ता र निर्यातकर्ताका देशहरूमा रहेका कानून आ-आफूले पालन गरी प्रतितपत्र खोलिने हुँदा झमेला हुने सम्भावना समेत कम हुन्छ । प्रतितपत्र कारोवारमा भएका प्रक्रियात्मक जटिलता, संलग्न पक्षहरू बीचको स्वार्थ, अन्तरनिहित जोखिम आदि न्यून गर्न हरेक पक्षका काम, कर्तव्य र अधिकारहरू स्पष्ट गरी विश्वव्यापी सम्झौता लागू गरिएको छ । International Chamber of Commerce को आधिकारिक प्रकाशन Uniform Customs and Practices for Documentary Credit UPCDC 600 version ले यस कारोवारलाई अझ विश्वसनीय बनाएको छ ।

बैंकहरूले नियमानुसार मार्जिन जम्मा गर्न लगाई प्रतितपत्र जारी गर्दछन् । मार्जिन रकममा व्याज भुक्तानी गर्नु, नपर्ने भएकोले बैंकलाई लगानी गर्न सितैमा रकम उपलब्ध हुन्छ । बैंकमा भएको विदेशी मुद्रा उचित मूल्यमा बिक्री गरी विदेशी मुद्राको खरीद बिक्रीको फरकबाट लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ । यो गैह्रकोषमा आधारित (Non Funded Business) भएकोले

रकम लगानी नगरी बैकको आम्दानी बढाउन सकिन्छ । प्रतिपत्र कारोवारमा संलग्न ग्राहकको अन्य वित्तीय आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्ने अवसर बैकले प्राप्त गर्ने हुँदा बैकको अरु व्यवसाय समेत विस्तार हुन सक्छ ।

(ख) बैक जमानत (Bank Guarantee) : बैकले ग्राहकको तर्फबाट तोकिएका शर्तहरू पूरा नभएमा भुक्तानी गरिदिने बचनबद्धता प्रकट गरेको हुन्छ, यस्तो प्रतिवद्धतालाई बैक जमानत भनिन्छ । बैक जमानत विभिन्न प्रकारका छन् :

(अ) बोलपत्र जमानत

बोल कबोलमा प्रतिस्पर्धा गर्न बोलपत्र साथ पेश गर्न माग भएको जमानतलाई बोलपत्र जमानत वा Bid Bond भनिन्छ । जुन ठेकेदारको बोलपत्र अस्वीकृत हुन्छ वा बोलपत्र परेको ग्राहकले ठेक्का कार्य गर्ने सम्झौता सम्पन्न गरेपछि यस्तो जमानत स्वतः निष्क्रीय हुन जान्छ । बोलपत्र स्वीकृत भएको ठेकेदारले बोलपत्र स्विकृत भएपछि काम गर्ने सम्झौता नगरेमा क्षतिपूर्तिको लागि यस्ता जमानती पत्र माग गरिएको हुँदा लागत अनुमान भन्दा धेरै कम रकम कबोल गरी बोलपत्र भरिएमा र कामको अनुभव तथा साधन नभएको ठेकेदारले बोलपत्र भरेमा सम्झौता नगर्ने जोखिम रहन्छ ।

(आ) कार्यसम्पादन जमानत

ठेक्काको बोलपत्र स्वीकृत भएपछि ठेक्का कबोल गरेको रकमको सामान्यतः ५ प्रतिशत देखि १० प्रतिशत रकमको बैक जमानत वा नगद धरौटी दाखिला गराएर मात्र ठेक्का कार्यान्वयनका लागि ठेकेदारसँग ठेक्का आव्हानकर्ताले सम्झौता गर्दछन् । ठेक्काद्वारा तोकिएको काम सम्पादनका लागि मागिएको यस्तो जमानतलाई परफरमेन्स वण्ड वा कार्यसम्पादन जमानत भनिन्छ ।

ठेक्का कार्यसम्पादन गरी सक्नु पर्ने तोकिएको अवधि र बोलपत्र माग गर्दा प्रत्याभूति (वारेण्टी) अवधि माग गरेमा सो अवधि समेट्ने गरी जमानती पत्रको अवधि माग गरिने हुँदा ठेक्का बन्दोवस्त फर्स्योर्ट नहुन्जेल बैक जमानतको मान्य अवधि सम्म यस्तो जमानतमा बैकको जोखिम रहिरहन्छ । ठेक्का सम्झौता गरेर काम नगरेवापत वा काम बीचैमा छाडे वापत क्षतिपूर्तिको लागि यस्तो जमानत माग गरिने हुँदा कार्यसम्पन्न गर्न साधन र अनुभव नभएको ठेकेदारको अनुरोधमा यस्तो जमानत जारी गर्दा बैकको जोखिम बढ्ने हुँदा ठेक्काको काम गर्ने साधन भएको, हैसियत भएको तथा अनुभवी ठेकेदारको लागि बैक जमानत जारी गर्दा बैकको जोखिम कम हुन्छ ।

मनि ट्रान्सफर कम्पनी, मनि चेन्जर आदिले ने.रा. बैंकको पक्षमा ने.रा. बैंकका नीति निर्देशनमा रही कार्यसम्पादन गर्ने जमानी पत्रलाई पनि Performance Bond भनिन्छ ।

(इ) अग्रिम भुक्तानी जमानत

सरकारी कार्यालयले र सरकारी कार्यालयको नियमावलीलाई नै अनुशरण गर्ने संस्थान, समिति वा संघ संस्थाहरूले माल सामान खरिद गर्न, सेवा उपलब्ध गर्न, रासन सप्लाईको लागि वा निर्माण सम्बन्धी कामको लागि कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थालाई ठेक अंकको सामान्यतः ५ देखि २५ प्रतिशत सम्म पेशकी दिने गर्दछन् । ठेकेदार वा सप्लायर्सलाई यस्तो पेशकीको लागि जारी गरिने बैंक जमानी पत्रलाई अग्रिम भुक्तानी जमानत (Advance Payment Guarantee) भनिन्छ ।

(ई) काउण्टर ग्यारेन्टी

ठूला-ठूला परियोजना निर्माण गर्न, विदेशबाट उपभोग्य वस्तु लगायत मेशिनरी सामान खरिद गर्न सरकारी कार्यालय तथा संस्थानहरूले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा टेण्डर आव्हान गर्दछन् । यस्तै अन्तर्राष्ट्रिय दातृ संस्थाहरूको सहभागितामा बन्ने परियोजनामा दातृसंस्थाको शर्त बमोजिम पनि परियोजनाको लागि आवश्यक वस्तु Global Tender बाट भिकाउनु पर्ने वा परियोजना निर्माणका लागि पनि Global Tender आव्हान गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तोमा विदेशी ठेकेदार, आपूर्तिकर्ताले पनि बोल कबोलमा हिस्सा लिएका हुन्छन् र ठेक्काको लागि पेश गर्नुपर्ने बैंक जमानतका लागि विदेशीले स्वभावतः आफ्नै बैंकको सहयोग चाहन्छन् । तर यहाँको ठेक्का दिने कार्यालयले स्वदेशी बैंकको जमानत खोज्दा विदेशी बैंकको अनुरोधमा जारी गरिने अथवा अन्य कुनै स्वदेशी बैंककै अनुरोधमा जारी गरिने बैंक जमानतलाई काउण्टर ग्यारेन्टी भनिन्छ ।

(उ) वण्डेड वेयरहाउस जमानत

विदेश निर्यात गरिने वस्तु उत्पादन गर्न आयात गरिने औद्योगिक कच्चा पदार्थमा भंसार छुटको व्यवस्था रहेको तर आयातित कच्चा पदार्थबाट उत्पादित वस्तु निर्यात नभै स्वदेशी बजार मै विक्री हुने वा निर्यात नभएको अवस्थामा भंसार छुट नहुने हुँदा तैयारी वस्तु निर्यातको प्रयोजनका लागि आयातित कच्चा पदार्थको भंसार दस्तुर तथा शुल्क वापतको रकम भंसार कार्यालयले नगद धरौटी वा सो बराबरको रकमको बैंक जमानत माग गर्दछन् । यसरी आयातित कच्चा पदार्थ भंसारबाट भित्र्याउन भंसार शुल्क र दस्तुर वापत भंसार कार्यालयको नाममा जारी गरिने बैंक जमानतलाई वण्डेड वेयरहाउस ग्यारेन्टी भनिन्छ ।

(ऊ) वित्तीय जमानत

वित्तीय जमानत भन्नाले त्यस्तो जमानतलाई जनाउँछ जसलाई जारी गर्दा नगद अथवा वस्तु/सामान प्राप्त हुन्छ । ठेकेदारको हकमा Advance Payment Guarantee बाहेक उद्योगहरूले डिलरसीप वितरण गर्दा तथा एअरलाईन्सहरूले विक्रेता एजेन्ट (Sales Agent) नियुक्ति गर्दा धरौटी वा बैंक जमानत माग गर्दछन् । उद्योगहरूले नियमित रूपमा थोकमा सामान खरिद गर्ने सप्लायर, फर्महरू तथा निर्माण कम्पनीहरूलाई बैंक जमानतको आधारमा उधारोमा पनि आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्दछन् ।

यसरी बैंक जमानत लिएर आफ्नो उत्पादन बिक्री प्रबर्द्धन गर्दा उत्पादकलाई जोखिम पनि नहुने र व्यवसायीले आफ्नो निस्कृय चल सम्पत्तिलाई पूँजीमा परिणत गरी निर्माण व्यवसाय लगायतका व्यवसाय गर्न सक्ने भएकोले यस्तो बैंक जमानतको माग विस्तार हुने प्रसस्त सम्भावना छ ।

डिलरसीप लिन, व्यवसाय संचालन गर्न, थोकमा नियमित सामान खरिद गर्न, जहाजको टिकट बिक्रीका लागि एअरलाईन्सबाट थोकमा टिकट लिन र यस्तै अन्य कुनै व्यवसायको लागि कम्पनी, उद्योगहरूको नाममा जारी गरिने यस्तो जमानतलाई वित्तीय जमानत (Financial Guarantee) भन्दछन् ।

(घ) बैकिङ्ग कारोवारमा निहित जोखिमहरू

सम्भाव्य अवरोध, जसले हानी नोक्सानी पु-याउन सक्छ, लाई सामान्य अर्थमा जोखिम भनिन्छ । संभावना (Probability) र अनिश्चय (Uncertainty) जोखिमरूपी सिक्काका दुई पाटा हुन् । शत प्रतिशत निश्चित र शत प्रतिशत अनिश्चित परिघटना जोखिमको विषयवस्तु हुन सक्दैन । यसले शून्यभन्दा माथि र एकभन्दा तल चलखेल गर्दछ । अनिश्चय र जोखिम आफैमा खराब हुँदैन, यसले अवसर पनि सँगै लिएर आएको हुन्छ । जोखिम र प्रतिफलबीच सोभो सम्बन्ध हुन्छ । व्यक्ति, संस्था वा कम्पनीले गर्ने नाफा वा प्रतिफल जोखिम बहन गरे बापतको पुरस्कार हो । जोखिम आंकलन, मापन, व्यवस्थापन र नियन्त्रण गर्न सकिने हुनु पर्दछ । जोखिम लिने व्यक्ति जोखिमको बारेमा जानकारी हुनु पर्दछ । कुनै पनि उद्योग, व्यवसाय सञ्चालन गर्न र त्यसबाट अत्युत्तम प्रतिफल हासिल गर्न जोखिम बहन गर्न सक्ने क्षमता चाहिन्छ । मानिसका व्यक्तिगत, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, आर्थिक एवम् व्यावसायिक लगायत हरेक कृयाकलापहरू जोखिम मुक्त छैनन्, त्यसैले उसका हरेक व्यवहार जोखिमबाट निर्देशित हुन्छन् । भनिन्छ, "The biggest risk in life is to take no risk at all" तर अन्धाधुन्ध बहन गरिएको जोखिम घातक हुन्छ । जोखिमलाई पहिचान गर्ने, मापन गर्ने, उपयुक्त ढंगले व्यवस्थापन गर्ने व्यक्ति नै सफल भएको पाइन्छ ।